

Realități demografice în orașul Arad în secolul al XVIII-lea

Eugen Ghiță

Abstract: The study aims to carry out an analysis from demographic perspective for the city of Arad during the years 1767-1768. It is based on two documents that contain mainly statistical data with which it is possible to emphasize aspects related to some demographical behaviour in Arad. Information about the deceased, newborns and marriages registered, about the share of different ethnicities and confessions help us to outline the image of Arad, in which, during the XVIIIth century has been seen a clear process of modernization and demographic growth.

Keywords: XVIIIth century, Arad County, demographical behaviour, population growth, statistical data.

Cuvinte- cheie: comitatul Arad, secolul XVIII, comportamente demografice, creșterea populației, date statistice.

I. Introducere

Studiul de față își propune să realizeze din perspectivă demografică o „analiză transversală”¹, o analiză de moment, pentru orașul cameral Arad în anii 1767-1768. La baza cercetării stau două documente² care se află în fondul Primăriei Municipiului Arad din cadrul Direcției Județene a Arhivelor Naționale Arad. Aceste documente conțin în principal date cu caracter statistico-demografic pe baza cărora pot fi prezentate aspecte legate de unele comportamente demografice în Arad.

Studierea variațiilor demografice este utilă și necesară pentru a înțelege cât mai deplin modificările intervenite în istorie³. Demografia, la fel ca alte discipline sau științe, are instrumente de cercetare, concepte și metode proprii, utile în evidențierea diferitelor relații cauzale și, nu în ultimul rând, în înțelegerea, dincolo de evenimente, a istoriei tradiționale.

Înmulțirea documentelor cu caracter statistic și nu numai își are explicația în tot ceea ce s-a întâmplat în Arad de-a lungul secolului al XVIII-lea. Pacea de la Karlowitz din 1699 a însemnat pentru orașul Arad trecerea *de iure* sub dominație habsburgică. Momentul marchează începutul unei etape de evoluție de aproximativ un secol, în urma căreia orașul a parcurs un proces de transformare și de modernizare. Aradul a devenit astfel o localitate importantă în zonă atât din punct de vedere demografic, cât și din punct de vedere economic.

Actul de naștere al orașului modern a fost cel din 6 octombrie 1702, cunoscut sub numele de Freiheits Punkten⁴. Imediat și-au intrat în atribuții primii demnitari. Primar a devenit Iosif Hammerl, iar funcția de prefect cameral a deținut-o administratorul domeniilor erariale, De Culm Herdegen⁵. Pe lângă primar mai funcționau doi consilieri, un jude și un notar. De acum înainte instituțiile orașului s-au diversificat și s-au înmulțit activitățile cu caracter economic. Mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Aradul a dobândit caracteristicile unui oraș modern. Magistratul orașului și autoritățile centrale au luat sau au impus măsuri dintre cele mai diverse în încercarea de a înlătura arbitrarul și de a introduce norma și legea în mai toate domeniile.

În secolul al XVIII-lea, politica populaționistă a Imperiului Habsburgic avea nevoie de o evidență cât mai aproape de realitate a supușilor săi. Cunoașterea exactă a numărului și a calității supușilor, a averii lor erau necesare pentru previzionarea veniturilor, dar și pentru optimizarea politicii sociale a imperiului. Mai ales în timpul împărătesei Maria Tereza (1740-1780) s-au manifestat preocupări în acest sens.

Populaționismul a fost o componentă a doctrinei și practicii mercantiliste, potrivit cărora capacitățile de performanță ale statului depindeau de numărul supușilor. Tocmai de aceea a fost o expresie a etatismului secolului al XVIII-lea, un instrument al monarhiei luminate în promovarea politicii sale reformiste, pentru asigurarea unui anumit raport de forțe în plan social și politic, favorabil principiilor sale modernizatoare⁶. Preocupările în acest sens s-au manifestat și în fostul comitat Arad și, se subînțelege, în orașul Arad. Mai ales începând cu anul 1741 s-au

¹ Vladimir Trebici, *Demografia*, București, 1979, p. 47.

² D.J.A.N. Arad *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 5/1767, 4/1768.

³ Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Timișoara, 1974, p. 8.

⁴ Otto Lakatos, *Arad Törtenete*, Arad, 1881, I, p. 47; Gyula Somogyi, *Arad Szabad Kiraly Varos Leirása*, Arad, 1913, p. 3.

⁵ Magdalena Kovac, *Organizarea administrației orășenești în Arad și Caransebeș în perioada 1699-1918 și arhivele create, în Culegere de referate. Sesiunea 1969*, București, 1971, p. 33.

⁶ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 31.

realizat zeci de conscripții și recensăminte, tabele cu contribuabilii și liste cu indicarea averii, toate regăsindu-se în fondurile D.J.A.N. Arad.

II. Populația orașului Arad în anii 1767-1768

Am ales pentru studiul de față două conscripții inedite din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Primul⁷ este un document care în 58 de file conține, în formă tabelară, informații despre locuitorii Aradului, numărul și sexul copiilor, alte persoane aflate în întreținere, numele născuților, copiii decedați, căsătoriile. Din păcate, aceste informații nu sunt complete pentru toate etniile și confesiunile existente în orașul Arad în 1767. Al doilea document⁸ are 4 file, este în limba latină și conține o situație statistică centralizată privind populația orașului cameral Arad pe baza criteriului confesional, iar în cadrul confesiunilor populația e împărțită pe categorii sociale. Avem astfel date despre născuții, decedații, veniții, plecații și căsătoriile din acel an. La final există un tabel sumativ cu toți locuitorii orașului în funcție de confesiune, iar în cadrul fiecărei confesiuni – structura pe sexe și pe vârste.

Pentru conscripția din 1767 sunt trecute în tabele două categorii de populație: cei care aveau domiciliu/gospodărie proprie și cei care apar sub denumirea de „*incolo non domiciliati*”, adică locuitori ai orașului, dar fără casă proprie.

Tabelul 1. Numărul de familii și de gospodării din Arad în 1767

	Număr de familii	Număr de membri
Cu locuință	1055	4364
Fără Locuință	286	916
Total	1341	5280

Cei din prima categorie sunt în număr de 1055 și cred că putem afirma cu certitudine că acesta era și numărul de case care existau în orașul Arad la 1767. Cei fără gospodărie proprie erau în număr de 286 și reprezentau tot atâtea familii care conviețuiau în cadrul altor locuințe. Din această perspectivă, situația este apropiată de anul 1774, când în orașul Arad se aflau 1100 case în care conviețuiau 1249 familii⁹.

Tabelul 2. Tabel comparativ pentru anii 1767 și 1774

Anul	Număr de familii	Număr de case	Media de familii într-o casă
1767	1341	1055	1,27
1774	1249	1100	1,13

Cele 45 de case în plus, dar și cele 92 de familii în minus, ne demonstrează cel puțin o îmbunătățire a confortului locativ urban care nu trebuie trecută cu vederea.

În ceea ce privește aceste conviețuiri, avem de-a face cu un fenomen destul de frecvent în epocă, atunci când fiii cei mari, după căsătorie, rămâneau deseori, temporar sau definitiv, în cadrul casei părintești. La această concluzie ne duce și faptul că în cadrul conscrierii nu există o rubrică separată pentru adulții din familie, în afara celor doi sau, după caz, a unuia din părinți. Celelalte rubrici se referă la copiii sub 15 ani și la slujitorii de sex masculin – *famuli*, și de sex feminin – *ancillae*, din cadrul gospodăriilor. La o analiză sumară s-ar putea spune că acei „*incolo non domiciliati*” sunt de fapt slujitorii/servii din cadrul gospodăriilor. Din document reiese însă foarte clar că numărul servilor din cele 1055 de familii este de 368, în timp ce numărul celor fără domiciliu este de 916. Pe lângă aceasta, cei fără domiciliu sunt trecuți în tabel cu aceeași rubricatură ca și „proprietarii”. Astfel putem observa că unele dintre familiile celor fără domiciliu aveau la rândul lor slujitorii sau servii proprii, acesta fiind încă un argument în favoarea ideii că cei fără domiciliu nu pot fi asimilați categoriilor inferioare care apar în document sub numele de *famuli* sau *ancillae*.

În cifre absolute, numărul locuitorilor în Arad la 1767 este de 5280, din care 2823 (53,46%) de sex masculin și 2457 (46,54%) de sex feminin, procente care în termenii demografiei moderne denotă un „excedent” al bărbaților destul de mare (6,92%).

Tabelul 3. Repartiția populației pe sexe în 1767

	Adulți	Copii	Servi	Total	%
Populația de sex masculin	1275	1244	304	2823	53,46%
Populația de sex feminin	1312	1013	132	2457	46,54%
Total	2587	2257	436	5280	100%

⁷ D.J.A.N. Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 5/1767.

⁸ *Ibidem*, dosar 4/1768.

⁹ Otto Lakatos, *Op. cit.*, II, p. 219.

În ce privește numărul adulților, acesta era de 3023 (1579 de sex masculin și 1444 de sex feminin), în timp ce numărul copiilor sub 15 ani era de 2257, adică 42,75%¹⁰.

Tabelul 4. Repartiția populației în funcție de vârstă la 1767 și 1768

Anul	Adulți	%	Copii	%	Total populație
1767	3023	57,25%	2257	42,75%	5280
1768	3085	57,62%	2269	42,38%	5354

Acest procent al „populației tinere”, care a fost aproape identic și în anul următor, este în măsură să ne facă să înțelegem mai bine creșterea demografică importantă din anii care au urmat. Într-o imaginară piramidă a populației am putea constata „baza solidă” a unei astfel de construcții grafice pentru orașul Arad în 1767. Din perspectivă demografică, semnificațiile fundamentale ale vârstei, în special a celei tinere, se referă la capacitatea de procreație, iar acest fapt este cel mai bine exemplificat dacă amintim că în 1777 orașul Arad avea 8153 locuitori¹¹.

Practic, în doar 10 ani, populația orașului Arad a crescut cu 2873 de locuitori, iar în procente – cu 54,41%. A fost în mod evident o situație specială, ale cărei explicații le găsim, pe lângă alți factori, și în structura pe vârste a populației orașului, așa cum a fost ea în 1767. Afirmatia se sprijină pe faptul că o astfel de „explozie demografică” într-un timp atât de scurt nu a mai avut loc în deceniile care au urmat. Știm că în 1827 orașul avea 13824 locuitori¹², deci, creșterea față de 1777 a fost de 41%, dar în decurs de 50 de ani. Creșterea populației orașului cu 54,41% în decurs de zece ani este greu de imaginat că s-ar putea datoră doar sporului natural, oricât de tânără era populația Aradului în acea perioadă. Aceasta ar fi însemnat un spor natural mediu anual de 287 persoane. Cifra este în mod evident mult prea mare, luând în considerare faptul că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când populația orașului a crescut de la 32725 locuitori¹³ în 1869 la 53903 locuitori¹⁴ în 1900, creșterile datorate sporului natural se situau în medie în jurul valorii de 200 de persoane pe an¹⁵.

Chiar dacă nu există informații despre vreun transfer masiv de populație în Arad în perioada 1767-1777, nu putem să nu introducem în ecuația discuției problema sporului migrator. Dezvoltarea orașului în general, diversificarea activităților economice și, nu în ultimul rând, ridicarea noii cetăți reprezintă tot atâtea motive pentru atragerea spre oraș a populației din jur sau chiar din părți mai îndepărtate.

Cele 1341 de familii care apar în document cunosc o mare diferențiere în ceea ce privește numărul membrilor. Numărul mediu al membrilor pe familie este mai mic de patru, însă numărul membrilor dintr-o familie mare, dintr-o gospodărie, este de cinci, număr identic cu factorul de multiplicare cu care operează demografia istorică în încercarea de a reconstitui aspecte legate de populația secolului al XVIII-lea. Am constatat că există un număr destul de mare de familii fără copii, după cum erau și familii cu 6, 7 și chiar 8 copii.

Tabelul 5. Familii și numărul de copii în Arad la 1767

fără copii	cu 1 copil	cu 2 copii	cu 3 copii	cu 4 copii	cu 5 copii	cu 6 copii	cu 7 copii	cu 8 copii	Total familii
362	318	307	187	103	42	15	4	3	1341

Sesizăm că familiile cu 1-2 copii reprezintă de departe segmentul cel mai numeros – 46,6%. De remarcat sunt și familiile cu 5, 6, 7 și chiar cu 8 copii.

În ceea ce privește numărul membrilor unei familii, incluzându-i de această dată și pe servi, în document există un număr de 28 de familii cu 9 sau peste 9 membri, deci familii numeroase. La extrema cealaltă există 52 de gospodării cu un singur membru. În lipsa oricărei mențiuni în dreptul numelui lor nu putem ști cu siguranță dacă aceștia sunt tineri ori persoane necăsătorite, sau, dimpotrivă, persoane care au rămas singure dintr-un motiv sau altul. Se poate la fel de bine ca alături de aceștia, titulari de proprietate, să fi conviețuit familii din cadrul celor „fără domiciliu”.

Din document putem deduce și existența unor familii monoparentale, formate dintr-un părinte și unul sau mai mulți copii. Există 43 de astfel de familii, dintre care 3 erau conduse de bărbați, iar restul de 40 conduse de

¹⁰ În secolul al XIX-lea procentul populației 0-14 ani în Arad avea valori cuprinse între 30-33%. Vezi: Corneliu Pădulean, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, 2003, p. 259.

¹¹ Isaia Tolan, *File din istoria Aradului*. Culegere de texte îngrijită de Horia Medeleanu și Călin Tolan, București, 1999, p.15; Otto Lakatos, *Op. cit.*, II, p. 54.

¹² Corneliu Pădulean, *Op. cit.*, p. 124.

¹³ *Ibidem*, p. 203.

¹⁴ *Ibidem*, p. 204.

¹⁵ În 1881-1890 s-au născut în total 1914 persoane, respectiv 2033 persoane în 1891-1900. Vezi: Corneliu Pădulean, *Op. cit.*, p. 205.

femei. Cele mai multe astfel de familii au unul sau doi copii, dar există și câteva familii cu patru și chiar una cu cinci copii.

Tabelul 6. Familiile monoparentale din Arad în 1767

familii mono-parentale cu 1 copil	familii mono-parentale cu 2 copii	familii mono-parentale cu 3 copii	familii mono-parentale cu 4 copii	familii mono-parentale cu 5 copii	Total
17	15	4	6	1	43

Nu trebuie exclusă posibilitatea ca unii dintre acești copii să fi fost „din flori”, dar aceasta era cu certitudine excepția și nu regula. Un anumit număr de copii născuți în afara căsătoriei există, dovadă că, la capitolul nașteri, în documentul din 1767 sunt consemnați 3 astfel de copii nelegitimi cu numele de *spurii*. Există astfel un număr de 88 de copii care aveau doar unul dintre părinți, iar situația familiilor din care proveneau trebuie să fi fost dintre cele mai precare.

La polul opus, din punctul de vedere al bunăstării, e de presupus că se aflau familiile cu cel mai mare număr de servi. Nu este un criteriu cert, dar o familie cu un anumit număr de servi avea cu siguranță alt statut material decât familiile fără astfel de ajutoare. Prezența servilor presupune o gospodărie de un anumit calibru, sau proprietăți agricole cu un necesar important de forță de muncă. Nu întâmplător cei mai mulți dintre servi sunt de sex masculin, aceștia fiind folosiți la muncile cele mai grele. Din 1341 de familii, 207 aveau în posesie 436 de servi (304 bărbați și 132 femei).

Tabelul 7. Repartizarea servilor în familiile din Arad în 1767

familii fără servi	familii cu 1 serv	familii cu 2 servi	familii cu 3 servi	familii cu 4 servi	familii cu 5 servi	familii cu 6 servi	familii cu 7 servi	familii cu 10 servi	Total familii care dețineau servi
1134	81	74	23	17	7	3	1	1	207

Multe familii aveau doar unul sau doi servi, însă există și familii care aveau șase, șapte sau chiar zece astfel de persoane în subordine.

Autoritățile orașului din 1767 au fost preocupate de inventarierea diverselor aspecte legate de populația Aradului, făcând o statistică a nașterilor și deceselor. Din păcate, în această statistică nu sunt cuprinși „*schismaticii*”, adică populația de religie ortodoxă care era majoritară. De remarcat e și faptul că pe lângă catolici avem informații și despre iudaici¹⁶.

Născuții sunt trecuți în tabele nominal, fără a se menționa data nașterii sau a botezului. În condițiile în care ordonarea acestor nume nu are la bază criteriul alfabetic, copiii au fost trecuți în liste în ordinea cronologică în care s-au născut ori au fost botezați. O dovadă în plus în acest sens e faptul că la un moment dat apar în listă succesiv Antonius și Elisabetha Tornay, Caspar și Ana Mayr, evident gemeni.

În tabelul sumativ născuții sunt trecuți pe sexe și în funcție de statutul social al familiilor din care proveneau. Avem 4 categorii: *civium catholicorum* – „cetățenii”, *plebeorum catholicorum* – „oamenii de rând”, *militum catholicorum* – familiile militarilor, *spurii* – „născuții ilegitiimi”, la care se adaugă *iudeorum* – „iudaicii/evreii”.

Tabelul 8. Născuții de religie catolică și iudaică din Arad în anul 1767

Categoria	M	F	Nr. copii	Nr. nașteri
<i>Civium</i>	66	50	116	115
<i>Plebeorum</i>	21	20	41	41
<i>Militum</i>	11	16	27	26
<i>Iudeorum</i>	3	-	3	3
<i>Spurii</i>	2	1	3	3
Total	103	87	190	188

Interesant este raportul numărului de copii care provin din familiile cetățenilor – 116 și cele ale oamenilor de rând – doar 41. Catolicii, în această perioadă, erau în principal reprezentanți ai etniei germane. Aceștia au ajuns în număr tot mai mare în Arad de-a lungul secolului al XVIII-lea, în timpul stăpânirii habsburgice. Cei mai mulți dintre ei s-au bucurat de un statut privilegiat pe care l-au obținut odată cu sosirea în aceste locuri, fiind asimilați

¹⁶ Doresc să menționez că în rândul catolicilor marea majoritate a populației orașului Arad în secolul XVIII era formată din germani și într-o mică măsură de maghiari, iar iudaicii erau, evident, de etnie evreiască. Vezi Eugen Ghiță, *Evoluția demografică a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj, 2011, pp. 98, 100.

categoriei „*civium*”. Au existat evident și oameni de rând între catolici, însă numărul acestora era mult mai mic în comparație cu alte confesiuni. Așa se explică proporția între cele două categorii de născuți aparținând catolicilor.

În total în 1767 la Arad s-au născut 190 de copii în rândul populației de religie catolică și iudaică. Dintre aceștia, 103 (54,2%) erau de sex masculin, iar 87 (45,8%) erau de sex feminin. Pentru cei 190 de copii au existat în total 188 de nașteri în condițiile în care documentul consemnează și nașterea a 2 perechi de gemeni. Cele 2 nașteri de gemeni dintr-un total de 188 de nașteri reprezintă un procent de 1,06%, foarte apropiat de cel din zilele noastre când reprezintă 1,2%.¹⁷

Documentul consemnează și 3 nașteri ilegite, în afara căsătoriei, în urma cărora s-au născut 2 copii de sex masculin și unul de sex feminin. Aceste 3 nașteri ar corespunde unui indice de ilegitimitate de 1,59% din totalul celor 188 de nașteri, sau de 1,62% dacă luăm în calcul doar nașterile din cadrul confesiunii catolice. Procentul e neconcludent atât timp cât nu avem informații similare pentru toate etniile și confesiunile din Arad în 1767. Îl putem compara doar cu procentul de 5% copii ilegiti din rândul confesiunii catolice în anul 1782,¹⁸ când au existat 7 nașteri ilegite dintr-un total de 139 de nașteri.

Informații despre decedații din Arad în 1767 avem în aceeași formă și pentru aceleași categorii ca și pentru născuții din acest an. Principalul neajuns este că nu sunt trecuți decât copiii care au decedat în acest an, nu și adulții. În lipsa unor date complete nu putem să ne formăm o imagine de ansamblu asupra fenomenului mortalității din orașul Arad în 1767.

Tabelul 9. Decedații copii de religie catolică și iudaică din Arad în anul 1767

Categoria	M	F	Total	%
<i>Civium</i>	31	31	62	60,80%
<i>Plebeorum</i>	21	10	31	30,40%
<i>Militum</i>	5	3	8	7,80%
<i>Iudeorum</i>	1	-	1	1,00%
Total	58	44	102	100%

Remarcăm astfel că din cei 102 copii decedați 56,86% au fost de sex masculin și 43,14% de sex feminin, iar procentul cel mai mare de decedați îl regăsim la categoria „*civium*” – 60,80%.

Studiind listele celor născuți și a copiilor decedați în 1767, constatăm că sunt câteva nume care se regăsesc pe ambele liste. Aceste nume reprezintă de fapt copiii născuți și decedați în același an, iar informațiile de acest tip ne ajută să cunoaștem dimensiunea mortalității infantile la catolici și evrei așa cum exista ea în Arad la acel moment.

Tabelul 10. Mortalitatea infantilă la copiii de religie catolică și iudaică în 1767

Categoria	M	F	Total	%
<i>Civium</i>	5	7	12	75%
<i>Plebeorum</i>	-	1	1	6,25%
<i>Militum</i>	1	1	2	12,50%
<i>Iudeorum</i>	1	-	1	6,25%
Total	7	9	16	100%

Doi dintre gemenii amintiți mai sus, Antonius și Elisabetha Tornay, au decedat înainte de a împlini vârsta de un an. Alături de ei au avut aceeași soartă alți 14 copii. Astfel, rata mortalității infantile în rândul născuților vii de religie catolică și iudaică din Arad în anul 1767 a fost de 84,2%, procent mult mai mic față de unii ani ai secolului al XIX-lea¹⁹. În schimb, cele 102 decese înregistrate în rândul copiilor la 1767 au fost destul de numeroase în aprecierea mea.

Un alt capitol întâlnit în documentul din 1767 este cel al căsătoriilor – *matrimonia inita* – realizate în acest an. Din nou ortodocșii nu sunt înregistrați, astfel că avem informații doar despre catolici și evrei.

Tabelul 11. Căsătoriile în rândul catolicilor și iudaicilor din Arad în 1767

Categoria	Nr. căsătorii	%
<i>Civium</i>	17	29,82%
<i>Plebeorum</i>	35	61,40%
<i>Militum</i>	4	7,02%
<i>Iudeorum</i>	1	1,76%

¹⁷ Procentul pentru zilele noastre se referă la sarcinile gemelare spontane nu la cele care rezultă în urma diferitelor tratamente.

¹⁸ Otto Lakatos, *Op. cit.*, II, p. 56.

¹⁹ Rata mortalității infantile la romano-catolicii din Arad a fost de 327% în 1881, respectiv 316% în 1890. Cf. Corneliu Pădurean, *Op. cit.*, p. 193.

Total	57	100%
--------------	----	------

Cercetând numele celor căsătoriți, putem stabili, cu o anumită marjă de eroare, tipurile de căsătorii între cei de confesiune catolică. Din punct de vedere etnic, în cadrul acestor căsătorii avem de-a face cu populația de origine germană și maghiară.

Tabelul 12. Căsătoriile endogame și interetnice în rândul catolicilor din Arad în 1767

Categoria	Nr. căsătorii	G-G	M-M	M-G	G-M
<i>Civium</i>	17	11	6	-	-
<i>Plebeorum</i>	35	27	4	1	3
<i>Militum</i>	4	2	2	-	-
Total	56	40	12	1	3

Din totalul celor 112 miri catolici, 84 (75%) sunt de etnie germană și 28 (25%) sunt de etnie maghiară. Marea majoritate a căsătoriilor din acel an au avut un caracter endogam, realizându-se în cadrul aceleiași etnii. Doar 4 din cele 56 de căsătorii între catolici au avut un caracter mixt, acestea fiind realizate în categoria oamenilor de rând ai orașului.

Dacă ne referim la numărul căsătoriilor în cadrul confesiunii catolice, anul 1767 s-a dovedit a fi un an mai deosebit în comparație cu alți ani înainte și după acest reper cronologic.

Tabelul 13. Numărul de căsătorii în cadrul confesiunii catolice

Anul	Nr. de căsătorii
1760 ²⁰	35
1767 ²¹	56
1768 ²²	34
1770 ²³	31
1777 ²⁴	37
1780 ²⁵	30
1782 ²⁶	39
1790 ²⁷	60

Din această perspectivă, anul 1767 se aseamănă cu anul 1790, când între catolici s-a înregistrat un număr de 60 de căsătorii.

Deși documentul din 1768 are doar 4 file, ne oferă o imagine sintetică despre populația orașului Arad și informații despre diversele categorii sociale și diferitele confesiuni. Există în acest sens tabele sumative cu nașcuții, decedații, veniții și plecații pe categorii sociale și pe confesiuni. Acest document este important în corelație cu cel din 1767, pentru că ne permite să observăm aspecte legate de populația orașului în 2 ani succesivi din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În același timp, importanța acestui document rezidă și din faptul că avem date despre întreaga populație a orașului, inclusiv despre „schismatici” – ortodocși – care, în marea lor majoritate, erau de etnie română. La categoria nașcuți în anul 1768 avem următoarele date:

Tabelul 14. Nașcuții pe categorii confesionale și sociale din Arad în anul 1768

		M	F	Total	%
Ortodocși	<i>Civium</i>	38	42	80	22,99
	<i>Plebeorum</i>	66	73	139	39,94
Catolici	<i>Civium</i>	32	28	60	17,24
	<i>Plebeorum</i>	25	23	48	13,79
<i>Militum</i>		1	3	4	1,15
<i>Iudeorum</i>		1	3	4	1,15
<i>Itinerantium</i>		1	-	1	0,29
Total		164	172	336	96,55
<i>Advenerunt (veniți în oraș)</i>		7	5	12	3,45
Total		171	177	348	100

²⁰ Otto Lakatos, *Op. cit.*, II, p. 52.

²¹ D.J.A.N. Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 5/1767.

²² *Ibidem*, dosar 4/1768.

²³ Otto Lakatos, *Op. cit.*, p. 52.

²⁴ *Ibidem*, p. 54.

²⁵ *Ibidem*, p. 52.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

Observăm că din totalul copiilor născuți în 1768 peste 65% sunt de religie ortodoxă și, cu o anumită marjă de eroare, acesta trebuie să fi fost și procentul global al ortodocșilor din Arad în anul 1768.

În ce privește numărul născuților în cadrul religiei catolice și a celei iudaice, constatăm o scădere destul de importantă în 1768 față de 1767:

Tabelul 15. Numărul născuților catolici și evrei

Anul	Copii de sex masculin	Copii de sex feminin	Total
1767	103	87	190
1768	60	57	117

Acest „deficit” de 73 de copii născuți mai puțin în 1768 în rândul catolicilor și a iudaicilor „se datorează” în principal celor din categoria cetățenilor (116 copii născuți în 1767 și doar 60 născuți în 1768) și din cea a militarilor (27 copii născuți în 1767 și doar 4 născuți în 1768). Mai degrabă anul 1767 poate fi considerat un an deosebit în ceea ce privește numărul copiilor născuți, iar informațiile de mai jos, care se referă strict la religia catolică, susțin această afirmație:

Tabelul 16. Născuții de religie catolică

Anul	Născuți de sex masculin	Născuți de sex feminin	Total
1760 ²⁸	47	51	98
1767 ²⁹	100	87	187
1768 ³⁰	59	54	113
1770 ³¹	66	56	122
1780 ³²	58	58	116
1790 ³³	92	70	162

Abia în 1790 numărul născuților romano-catolici s-a apropiat de cel înregistrat în 1767. Constatăm că și din punctul de vedere al raportului dintre sexul celor născuți în cei 2 ani lucrurile se aseamănă, deoarece numărul băieților este în ambele cazuri mai mare decât al fetelor, spre deosebire de ceilalți ani când diferențele între născuții de sex masculin și cei de sex feminin sunt mai mici sau chiar nu există astfel de diferențe (cazul anului 1780).

Decedații din 1768 sunt de asemenea consemnați în funcție de mai multe categorii confesionale sau sociale:

Tabelul 17. Decedații pe categorii confesionale din Arad în anul 1768

Categoria	M	F	Total	%
Ortodocși	87	77	164	53,25%
Catolici	77	51	128	41,56%
Iudaici	1	2	3	0,97%
<i>Itinerantes</i> (în trecere)	3	2	5	1,62%
<i>Inventi mortui</i> (găsiți decedați)	4	1	5	1,62%
<i>Supplicio affecti</i> (decadați în urma torturilor)	3	-	3	0,97%
Total	175	133	308	100%

De remarcat e faptul că în document apar câteva categorii mai deosebite. Aflăm astfel că în Aradul anului 1768 au decedat 5 persoane care se aflau în trecere spre alte destinații, alte 5 persoane au fost găsite decedate fără a fi identificate, iar 3 persoane de sex masculin au decedat din cauza pedepselor/torturilor la care au fost supuse în urma unor condamnări. Dintre toți decedații, 56,82% au fost de sex masculin, iar 43,18% de sex feminin.

Creșterea și descreșterea populației orașului Arad în 1768 nu s-a datorat doar nașterilor și deceselor. Tocmai de aceea autoritățile vremii au fost interesate să cunoască toți factorii care puteau influența numărul populației orașului. În acest context apar în document două categorii distincte: *advenerunt* (cei care s-au stabilit în Arad venind din alte părți) și *migrarunt* (cei care au părăsit Aradul din diverse motive). Aflăm că numărul noilor

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ D.J.A.N. Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 5/1767.

³⁰ *Ibidem*, dosar 4/1768.

³¹ Otto Lakatos, *Op. cit.*, II, p. 52.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

veniți a fost de 12 persoane (7 de sex masculin și 5 de sex feminin), iar cei care au plecat din oraș au fost în număr de 26 de persoane, toate de sex masculin. Acest spor migrator negativ pentru anul 1768 face și mai grea încercarea de a explica creșterea populației Aradului cu 54,41% între 1767 și 1777.

Tot din acest document aflăm că din totalul de 5354 locuitori, cei de rang inferior – *ignobilis* – erau în număr de 4051, adică 75,66%. Cel mai probabil, în această categorie socială marea majoritate a populației era formată din ortodocși, deci implicit din cei de etnie română și de etnie sârbă, fără însă a lipsi și cei de confesiune catolică.³⁴ Am fi mai aproape de adevăr dacă pe cei 4051 locuitori de rang inferior i-am asimila categoriei sociale care în documentele secolului al XVIII-lea apare sub denumirea de *plebeorum*. În procente, 52,01% (2107 persoane) reprezenta populația de sex masculin, iar 47,99% (1944 persoane) – cea de sex feminin. Dar cel mai frapant raport la această categorie socială este cel între populația adultă și populația sub 15 ani:

Tabelul 18. Structura pe sexe și pe vârstă a populației de rang inferior – *ignobilis* – din Arad în 1768

Categoria	M	%	F	%	Total	%
Adulți	992	24,49%	1048	25,87%	2040	50,36%
Sub 15 ani	1115	27,52%	896	22,12%	2011	49,64%
Total	2107	52,01%	1944	47,99%	4051	100%

Un astfel de procent al populației tinere la categoria *ignobilis* constituie încă un reper important în încercarea de a explica creșterea rapidă a populației orașului în anii care au urmat. Procentul de 49,64% demonstrează o tendință care s-a manifestat cu siguranță și în anii următori.

Totalul populației orașului Arad la sfârșitul anului 1768 era de 5354 locuitori împărțiți pe diverse categorii:

Tabelul 19. Populația Aradului în 1768

Categoria	M		F		Total	%	Total M	%	Total F	%	Total adulți	%	Total Sub 15 ani	%
	Adulți	Sub 15 ani	Adulți	Sub 15 ani										
Ortodocși	1050	852	982	713	3597	67,18	1902	35,52	1695	31,66	2032	37,95	1565	29,23
Catolici ³⁵	521	382	475	279	1657	30,95	903	16,87	754	14,08	996	18,60	661	12,35
Iudaici	25	23	32	20	100	1,87	48	0,90	52	0,97	57	1,06	43	0,80
TOTAL	1596	1257	1489	1012	5354	100	2853	53,29	2501	46,71	3085	57,62	2269	42,38

La nivel global, în Arad existau 2853 (53,29%) persoane de sex masculin și 2501 (46,71%) persoane de sex feminin, situație foarte apropiată de anul 1767.

Rapoartele procentuale între confesiuni în 1768 se apropie mult de situația din 1777, când există o altă statistică pentru orașul Arad³⁶.

Tabelul 20. Raportul între diversele confesiuni din orașul Arad în 1768

Anul	Ortodocși	%	Catolici	%	Evrei	%	Total
1768	3597	67,18%	1657	30,95%	100	1,87%	5354
1777	5595	68,62%	2434	29,85%	124	1,52%	8123

Se constată clar o ușoară tendință de creștere a procentului populației ortodoxe în paralel cu mici regrese procentuale la populația catolică și iudaică.

Nu în ultimul rând cred că o prezentare a raportului dintre adulți și copii sub 15 ani, separat pe confesiuni, ne poate oferi mai multe explicații în tentativa de a înțelege comportamentele demografice care s-au manifestat în anii care au urmat.

³⁴ În 1777, ortodocșii reprezentau 5595 de locuitori – 68,62% – din totalul populației orașului Arad. Din cei 5595, aproximativ 1500 erau de etnie sârbă. Cf. Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 225; Vezi: Isaia Tolan, *Op. cit.*, p. 15; Otto Lakatos, *Op. cit.*, II, p. 54

³⁵ La categoria Catolici sunt introduși și cei 43 de adulți de sex masculin din cadrul Conventului din Arad.

³⁶ Vezi: Otto Lakatos, *Op. cit.*, II, p. 54 și Isaia Tolan, *Op. cit.*, p. 15

Tabelul 21. Raportul între sexe și între adulți și copii în cadrul confesiunilor

Categorica	M		F		Total	Total M	%	Total F	%	Total adulți	%	Total copii Sub 15 ani	%
	Adulți	Sub 15 ani	Adulți	Sub 15 ani									
Ortodocși	1050	852	982	713	3597	1902	52,88	1695	47,12	2032	56,49	1565	43,51
Catolici	521	382	475	279	1657	903	54,50	754	45,50	996	60,11	661	39,89
Iudaici	25	23	32	20	100	48	48	52	52	57	57	43	43
TOTAL	1596	1257	1489	1012	5354	2853		2501		3085		2269	

Se observă ponderea populației tinere de la 0-15 ani mai mare la ortodocși (43,51%) și la evrei (43%) față de populația de confesiune catolică (39,89%). Din acest punct de vedere, primele două confesiuni menționate mai sus sunt mult mai aproape de media populației tinere la nivel global existentă în Arad: 42,75% în 1767 și 42,38% în 1768.

Concluzii

Numărul mare al populației tinere a constituit o premisă biologică importantă pentru creșterea viitoare a populației orașului Arad. În niciun caz însă creșterea de la 5280 locuitori în 1767 la 8153 locuitori în 1777 nu se poate datora doar sporului natural. Dezvoltarea orașului în anii care au urmat, necesarul de forță de muncă datorită extinderii lucrărilor legate de construcția noii cetăți au constituit suficiente motive pentru atragerea spre oraș a locuitorilor din zone mai apropiate sau mai îndepărtate. Nu în ultimul rând trebuie avută în atenție și politica oficială de colonizare din partea autorităților imperiale.

Sporul net de populație în 1768 față de 1767 a fost de 74 de persoane. În condițiile unui spor migrator negativ (26 de persoane au plecat din Arad în 1768 și doar 12 au venit în oraș) și a unui spor natural de 28 de persoane (336 născuți și 308 decedați în 1768) rămâne o diferență de 60 de persoane de sex masculin, care la prima vedere nu poate fi justificată cu datele din documente. Această diferență provine din faptul că în conscripția anului 1767 nu s-au luat în considerare, și ca atare nu apar în documente, persoanele care își desfășurau activitatea în cadrul Conventului din Arad. În statistica anului 1768 apar 20 de minoriți și 23 de franciscani care lipsesc din documentul anului precedent.

Mai presus însă de inadvertențele de calcul, de altfel minore, dar inerente dacă ne gândim la mijloacele tehnice ale secolului al XVIII-lea, un fapt rămâne de necontestat: pe baza celor două documente, populația orașului cameral Arad în anul 1768 era de 5354 locuitori.